

Література:

1. Алексеев С.С. Общие дозволения и запреты в советском праве. Москва: Юридическая литература. 1998. 288 с.
2. Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України : дис. канд. юр. наук : 12.00.08. Львів. 2019. 220 с.
3. Задоя К. П. Вирішення питання про долю речових доказів та документів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року як правовий захід, відмінний від спеціальної конфіскації. *Право і громадянське суспільство*. 2013. С. №4. 100–106.
4. Задоя К.П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda*. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–86.
5. Комиссарова Е.Г. Формально логические аспекты понятия «правовая природа». *Вестник Пермского университета*. 2012. № 2. С. 23-29.
6. Миколенко О., Павлова Т. Спеціальна конфіскація в Україні: уголовно – правовий і уголовний процесуальний аспекти. *Legea Si Vita*. 2016. С. 65–69.
7. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти й еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. №3. С. 70-79.
8. Цимбалюк В. І. Правова природа спеціальної конфіскації. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2. С. 1-11.

ПРИНЦИПИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СИСТЕМА

Малашенкова Т. М.

*аспірант відділу проблеми кримінального права,
кримінології та судоустрою*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна*

Постановка проблеми та її актуальність. Дисциплінарна відповідальність судді є зворотною медаллю суддівської незалежності – фундаментальної засади правової держави. Надаючи судді незалежність, держава також має дбати про його, так звану, підзвітність, яка має зробити неможливим свавільне здійснення суддею своїх виняткових повноважень, не допустити зловживання ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дисциплінарної відповідальності судді присвятили свою увагу низка вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме О.М. Овчаренко, Т.І. Пашук, І.В. Пивовар, В.В. Сердюк, О.З. Хотинська-Нор, А.В. Шевченко. Однак, попри це, низка питань залишилась невирішеною.

Мета. Постає питання, чи вирішено концептуально проблему розумінню дисциплінарної відповідальності судді, чи відповідна проблема продовжує існувати. Вирішення цього питання і є метою.

Основні результати дослідження. Практично усталеною для юридичної теорії є теза, згідно з якою дисциплінарна відповідальність суддів визначається особливим, самостійним видом юридичної відповідальності, який застосовується у специфічній сфері людського життя і пов'язаний з професійною діяльністю спеціальних суб'єктів – суддів [с. 75-76]¹.

Однак, важливим, як у теоретичному, так і в практичному плані є питання правової природи дисциплінарної відповідальності судді стосовно загальної дисциплінарної відповідальності, передбаченої трудовим законодавством. Питання полягає у тому, наскільки загальні принципи дисциплінарної відповідальності мають знаходити своє втілення в підходах до регламентації відповідальності судді і наскільки спеціальні види відповідальності судді можуть відрізнятись від загальних засад дисциплінарної відповідальності «звичайних» працівників. Зокрема, чи має, наприклад, суддя нести таку ж відповідальність, як і інші працівники за дотримання звичайного режиму робочого часу? Відповідь на це практичне питання має базуватись на концепті співвідношення загальних та спеціальних рис дисциплінарної відповідальності суддів.

За результатами проведеного дослідження Б.В. Лавренко зазначає, що дисциплінарна відповідальність суддів має спеціальний характер та відповідає усім науково обґрунтованим ознакам спеціальної дисциплінарної відповідальності. Вчений вказує, що на тлі судової реформи істотно змінилися законодавчі підстави й умови дисциплінарної відповідальності суддів, однак законодавцю не вдалось уникнути неточностей і недоліків. Зокрема, на його погляд, негайного вирішення потребує питання щодо порядку притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення трудової дисципліни, які притаманні усім категоріям працівників [С. 9.2].² Зазначений висновок є дискусійним, якщо його оцінювати з позицій суддівських гарантій. Дійсно, результати аналізу законодавства про судоустрій та статус суддів свідчать про те, що воно прямо не передбачає відповідальності за порушення трудової дисципліни, як, наприклад, передбачає законодавство про працю. Не встановлює спеціальне законодавство і вимог щодо граничної тривалості робочого часу для суддів. Натомість, попри відсутність таких прямих законодавчих положень, відсутні підстави стверджувати про те, що

зазначені питання не охоплені спеціальним законодавством. Адже, більшість підстав дисциплінарної відповідальності судді пов'язані зі здійсненням правосуддя, однак не лише, так як пунктом 3 частини першої статті 106 Закону відповідальність встановлено за допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу. У цьому контексті доречно навести приклад із дисциплінарної практики.

За наслідками розгляду дисциплінарної справи ДП ВРП встановила, що суддя був відсутній на робочому місці понад шість місяців без поважних причин. ДП ВРП дійшла висновку, що такі дії свідчать про порушення ним суддівських обов'язків та морально-етичних принципів поведінки судді. Фактично суддя самоусунувся від здійснення правосуддя. ДП ВРП звернула увагу, що відсутність працівника на робочому місці без поважних причин є одним з найбільш грубих дисциплінарних проступків, що згідно з трудовим законодавством є підставою для звільнення працівника з роботи. Норми суддівської етики пред'являють до судді ще суворіші вимоги, ніж трудове законодавство загалом, тому тривала відсутність судді на робочому місці без поважних причин, а також неповідомлення за місцем роботи про причини такої відсутності є грубими порушеннями норм суддівської етики. Оскарживши рішення ВРП до ВП ВС, суддя не заперечував своєї відсутності на робочому місці тривалий час, натомість обгрунтовував її наявністю очевидної загрози життю та здоров'ю судді у зв'язку зі здійсненням ним професійної діяльності. ВП ВС врахувала, що ВРП відмовила у вжитті заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді-скаржника про втручання у його діяльність. Тож підстав для відсутності на роботі ще й такий тривалий період часу теж не було. Оцінюючи пропорційність застосованого до судді стягнення у виді подання про звільнення, ВП ВС погодилась із висновками ДП ВРП про характер допущеного проступку, його явну несумісність зі статусом судді, негативні наслідки для учасників проваджень, які не розглядалися тривалий час з вини судді. [С. 154]³. Наведене свідчить про те, що попри відсутність класичних вимог до перебування судді на робочому місці за аналогією із вимогами трудового права, все ж недотримання цих вимог може мати наслідком дисциплінарну відповідальність судді, хоч і в особливій формі.

А.В. Шевченко пропонує розглядати інститут дисциплінарної відповідальності суддів як елемент їх особливого правового статусу, що характеризується наявністю імунітету, який не є абсолютним і

складається з індемнітету (невідповідальності за правову позицію, засновану на законі) та ускладненої процедури притягнення до відповідальності (наявності додаткових гарантій від необґрунтованої реалізації примусових заходів) (С. 9 Дис). Таке визначення інституту дисциплінарної відповідальності, попри те, що воно описує певні ознаки процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, має певні, на наш погляд, недоліки. По-перше, авторка декларує те, що вона дає дефініцію терміну «інститут», однак описує його не як сукупність норм, а як якийсь елемент правового статусу судді. Варто зауважити, що відповідальність є елементом правового статусу, а не інститутом відповідальності. По-друге, ключовою характеристикою будь-якої відповідальності є те, що вона є негативним наслідком певного порушення. У свою чергу, у наведеному визначенні подається така ключова характеризуюча ознака відповідальності, як наявність імунітету. Однак, імунітет не є ознакою відповідальності – навпаки, відповідальність може наставати лише там, де не діє імунітет. Імунітет не вберігає від відповідальності, він не допускає свавільного посягання на незалежність судді за вчинені ним відповідну до закону дії. Натомість відповідальність має місце там, де має місце порушення, а імунітет – там, де порушення немає. По-третє, складно погодитись із тим, що процедура притягнення до відповідальності є ускладненою наявністю додаткових гарантій від необґрунтованої реалізації примусових заходів. Дійсно, процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності наділена певними особливостями, однак ці особливості не ускладнюють, а вирізняють дисциплінарну відповідальність судді від дисциплінарної відповідальності інших службовців.

Загалом, аналіз стану дослідження теоретичних аспектів дисциплінарної відповідальності судді свідчить про те, що вчені, пропонуючи власну дефініцію цього терміну наповнюють його ознаками різного порядку і, власне, у цьому полягають їх основні відмінності. Також окремі науковці уникають використання словосполучення «дисциплінарна відповідальність судді», оперуючи натомість терміном «юридична відповідальність судді».

Так, В.В. Паришкура, досліджуючи види юридичної відповідальності судді, формулює таке визначення: юридична відповідальність суддів – це передбачені нормами права і здійснювані в правових відносинах у порядку єдиної спеціальної правової процедури уповноваженими державними органами засоби державного примусу до судді за вчинення ним правопорушення як при відправленні правосуддя у визначених законом випадках, так і поза межами здійснення суддівських функцій, що тягне для нього обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких передбачені санкціями правових норм (С. 103 Дис). Аналіз цього визначення свідчить

про те, що у ньому поєднуються: а) застереження про те, що відповідальність ґрунтується на правових нормах; б) що така відповідальність досягається в рамках спеціальної правової процедури; в) що вона передбачає участь спеціального органу; г) що вона є проявом державного примусу; ґ) що вона настає, як за дії, пов'язані зі здійсненням правосуддя, так і поза ним; д) що вона передбачає настання несприятливих наслідків; е) що конкретний прояв таких наслідків передбачається в правових нормах.

На протипагу цьому існують визначення, які в дефініції містять перерахунок тих конкретних суддівських вчинків, за які відповідальність може наставати. А.А. Іваніщук визначає поняття дисциплінарної відповідальності судді як різновиду спеціальної дисциплінарної відповідальності (адміністративної за своєю сутністю), що накладається на нього органами суддівського самоврядування за порушення права фізичних і юридичних осіб на справедливе й гуманне судочинство, умисне порушення норм права, правил суддівської етики та антикорупційного законодавства, допущення конфлікту інтересів або неналежної поведінки в побуті (Іваніщук А.А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні). Таке визначення фактично не містить конститутивних елементів дисциплінарної відповідальності, а відображає її окремі елементи. Спеціальна дисциплінарна відповідальність суддів полягає в особливому статусі суб'єктів дисциплінарного проступку, спеціальних суб'єктах, які накладають дисциплінарні стягнення і здійснюють дисциплінарне провадження, особливому порядку і підставами притягнення до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження дисциплінарних стягнень, видами дисциплінарних стягнень (57_44.pdf). Така дефініція самої дефініції суті дисциплінарної відповідальності судді не містить, а лише перераховує окремі особливості такої відповідальності. Аналогічний підхід простежується і в інших працях.

На мою думку, дисциплінарна відповідальність судді є різновидом спеціальної дисциплінарної відповідальності і заходи загальної дисциплінарної відповідальності до суддів можуть застосовувати опосередковано винятково через складові спеціальної дисциплінарної відповідальності суддів. Наявність конституційних норм, які регламентують окремі аспекти дисциплінарної відповідальності не зумовлює необхідності протиставлення зазначених видів відповідальності, пошуку відмінностей між ними та їх взаємодії. Дисциплінарну відповідальність судді слід насамперед визначати як елемент суддівського статусу, який забезпечує баланс між складовими, які наділяють суддю винятковими повноваженнями та унеможливує свавільне використання таких повноважень. Запропоновано визначення дисциплінарної відповідальності судді – як невід'ємного елемента статусу судді, який передбачає настання визначених законом негативних наслідків за вчинення

пов'язаних із розглядом справ суддею діянь (дії або бездіяльності), які суперечать інтересам правосуддя, а також за інші дії, які заподіюють шкоду авторитету правосуддя.

Принципи дисциплінарної відповідальності суддів необхідно розглядати на трьох рівнях: 1) інституційний рівень, тобто рівень організації системи відповідальності суддів, 2) власне, рівень принципів юридичної відповідальності судді; 3) рівень організації процесу відповідальності суддів, іншими словами – процесуальні або процедурні засади реалізації дисциплінарної відповідальності.

При цьому, інституційними засадами дисциплінарної відповідальності судді є: 1) існування органу із конкретно визначеними повноваженнями щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; 2) формування складу такого органу має здійснюватися і спосіб, який гарантує незалежність його діяльності та мати істотні ознаки самоврядності – більшість складу має формуватися самою судовою владою; 3) складові статусу членів відповідного органу мають гарантувати належне здійснення такими членами своїх повноважень; 4) рішення дисциплінарного органу має бути предметом ефективного судового контролю.

Рівень принципів юридичної відповідальності судді складають такі принципи: 1) принцип законності, 2) принцип пропорційності; 3) принцип винної відповідальності; 4) принцип індивідуальної відповідальності.

Процедурними засадами дисциплінарної відповідальності є такі: 1) визначені строки притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; 2) наявність змагальної процедури, при якій суддя може здійснювати ефективний захист від обвинувачення у вчиненні дисциплінарного проступку; 3) право скористатись ефективним судовим контролем за рішенням дисциплінарного органу.

Література:

1. Марочкіним І. Є., Крючко Ю. І., Москвич Л. М. та ін. Статус суддів: навч. посіб. / за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Х.: Право, 2009. 120 с., С. 75-76.
2. Лавренко Б.В. Теоретико-правові підстави та умови спеціальної дисциплінарної відповідальності. – Х. 2018. 21 с. – С. 9
3. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія / Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науководослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович

(голов. ред.) та ін. – Львів : Видавництво БФ «Медицина і право», 2020. 249 с. С. 154)

4. Іванішук А.А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні.
5. Жуган Р. Дисциплінарна відповідальність суддів // Актуальні проблеми держави і права С. 301 [tp://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2011_57_44.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2011_57_44.pdf)

СУТЬ ТЕРМІНУ «ЕКСПЛУАТАЦІЯ» У КОНТЕКСТІ СТ. 150 КК УКРАЇНИ

Марисюк К. Б.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Все більш розповсюдженим в Україні, та власне кажучи, й у всьому світі, є експлуатація дітей, що проявляється у різноманітних формах.

Для того, щоб окреслити важливість цієї проблеми в нашому суспільстві, необхідно визначити, що ж розуміється під поняттям «експлуатація» у контексті ст. 150 КК України.

«Експлуатація» слово французького походження, від фр. exploitation «експлуатація, визиск (1834, Бланк); використання, захоплення» пов'язане з exploiter «експлуатувати, визискувати (XIX ст., Прудон); використовувати, працювати.[5] Слід звернути увагу на значення поняття «експлуатація дітей» під яким розуміється кримінальне правопорушення, ознаки якого закріплені в ст.150 розділу III Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи».

Відповідно до примітки до ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» під поняттям експлуатації людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову